

Landbruget i Danmark om 25 år?

Analyse til Realdania Landbrugsforum
Af Jesper Sølvér Schou, lektor og sektionsleder
Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet



Indledning

Landbruget er et erhverv med en meget lang historie. I historiebøgerne kan man læse, at landbrug som livsform blev introduceret med inspiration fra Sydeuropa ca. 4.000 år før starten på vor tidsregning, og at denne systematiske anvendelse af naturressourcerne blev starten på den øgning i levevilkår og velstand, som er pågået helt frem til i dag. For 25 år siden sagdes det, at man i alle familier blot skulle gå et par generationer tilbage for at finde en forfader, som var landmand. Selv om dette næppe er tilfældet i dag, hvor antallet af heltidslandbrug i 2017 er på godt 9.000, ligesom landbrugets betydning for samfundsøkonomien ikke adskiller sig i betydning fra alle andre erhverv, er det fortsat et meget synligt erhverv både konkret og i den offentlige debat, bl.a. fordi erhvervet forvalter omkring 60 pct. af det danske landareal.

I dette notat præsenteres en række økonomisk baserede overvejelser om jordbrugsproduktion i Danmark. Der er ikke gennemført nye selvstændige analyser men trækkes på eksisterende viden og generel økonomisk indsigt baseret på økonomisk teori. Der tages udgangspunkt i det overordnede tema ”Landbruget i Danmark om 25 år”, idet der særligt ses på landbrugets indtjening nu og på længere sigt.

Skal vi fortsat have landbrug i Danmark?

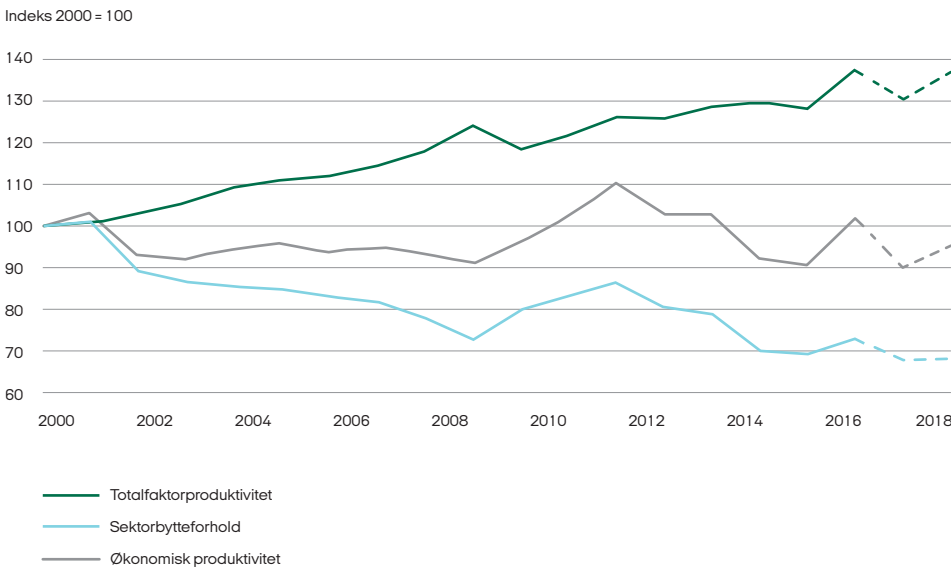
Helt indledningsvis – og inspireret af tilkendegivelser i landbrugspressen hen over foråret – kan man stille spørgsmålet, om der overhovedet er landbrug i Danmark om 25 år. Svaret herpå er et klart ”ja”! Det er der to overordnede årsager til. For det første trækker de globale tendenser i retning af en øget efterspørgsel efter landbrugsprodukter, dels som følge af stigende global befolkning og dels som følge af igangværende og forventede velstandsstigninger i lande som Kina og Indien¹. Dette vil forventeligt føre til en øget efterspørgsel efter fødevarer og en ændring i fødevareefterspørgslen i retning af en øget andel af animalske produkter i de kommende år. Et centralt udestående i denne vurdering er dog betydningen af klimaændringerne, som dels kan have en direkte effekt på forbrugernes fødevarerpræferencer og dermed efterspørgslen efter fødevarer og dels er genstand for nationale og internationale politikinitiativer. Indtil nu tilsiger erfaringerne med ændring i efterspørgslen efter fødevarer i lande, som oplever en stigende velstand, at der sker en relativt større stigning i forbruget af animalske produkter ved stignende velstand, ligesom det er set eksempelvis i USA og Europa. Det er imidlertid et uafklaret spørgsmål, om denne udvikling fuldt kan overføres til lande, som i dag oplever velstandsstigninger, eller om eksempelvis bekymringer om klimaændringer vil føre til et anderledes mønster i efterspørgslen. Førstnævnte ses der de første tendenser i Danmark i disse år², ligesom landbrugs- og forarbejdningssektorerne helt aktuelt har taget klimadagsordenen på sig.

For det andet er dansk landbrug historisk set innovativt og parat til at omstille produktionen for at imødekomme forbrugernes ønsker eller udvide på nye markeder. Igennem de seneste 150 år har der således været en række strukturelle skift i landbrugets produktion som reaktion på ændret fødevareefterspørgsel og teknologi og dermed ændrede afsætningsmuligheder. Samtidig er der en forståelse i landbrugssektoren af, at erhvervet er godt til at tilegne sig ny teknologi og derigennem vedholdende forøge den tekniske produktivitet. Dette knytter an til begrebet ”landbrugets trædemølle”, hvor den generelle tendens med faldende bytteforhold for landbrugets produktion må imødegås af en stigende teknisk produktivitet [totalfaktorproduktivitet], såfremt den økonomiske produktivitet – og dermed indtjeningen – skal fastholdes [figur 1].

¹ OECD/FAO. 2017. OECD-FAO Agricultural Outlook 2017-2026, OECD Publishing, Paris.

² Ifølge en analyse foretaget af Coop Analyse & Dansk Vegetarisk Forening var 2,4 pct. af danskerne vegetarer i 2018, mens det var 1,8 pct. i 2017. 12 pct. af danskerne giver udtryk for at spise overvejende vegetarisk i 2018 mod 8 pct. i 2017 og 4 pct. i 2010. 32 pct. af danskerne havde en kødløs dag om ugen i 2018 mod 28 pct. i 2017 og 17 pct. i 2010.

Figur 1. Sektorbytteforhold, totalfaktorproduktivitet og økonomisk produktivitet for den danske landbrugssektor. Kilde: Landbrugets Økonomi 2018, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.



Billedet understøttes også af aktuelle analyser, som viser, at dansk landbrug er rimelig efficient set i en international sammenhæng³.

Skulle det ske, at dansk landbrugs konkurrencesituation ændrede sig, så man i mindre grad kan opnå samme aflønning af produktionsfaktorerne i dag, vil det næppe ændre på ovenstående konklusioner. Det skyldes sammenhængen mellem prisen på landbrugets helt afgørende aktiv – jord – og jordrenten, idet prisen på landbrugsjord langt overvejende er givet ved kapitalværdien af den fremtidige forventede jordrente⁴. Konsekvensen heraf er, at det på længere sigt altid vil være rentabelt at købe og drive landbrugsjord, så længe det er muligt at opnå en positiv jordrente fra landbrugsaktiviteterne. Men denne positive historie har den bagside, at i tilfælde af faldende jordrente vil de nuværende jordejere – alt andet lige – opleve et kapitaltab sammenlignet med den pris, de erhvervede jorden til. Denne indsigt har i øvrigt været velbelyst i mange år, og bidrager i øvrigt også til en forståelse af betydningen af EU's fælles landbrugspolitik for arealdisponeringen, i det omfang elementer af indkomststøtten fortsat er betinget af drift af landbrugsjorden⁵.

³ Asmild, M. 2019. Landbrugsbarometer 2019: En vurdering af dansk landbrugs relative konkurrenceevne udtrykt ved forskelle i produktionsmuligheder og udnyttelsen af disse. IFRO Udredning 2019/08.

⁴ Jordrenten – eller den driftøkonomiske jordrente – defineres som restbeløbet til aflønning af jord efter alle øvrige omkostninger og produktionsfaktorer er aflønnet.

⁵ Se eksempelvis Dubgaard, A. 1987. Marginaljordsbegrebet og marginaljordernes samfundsmæssige anvendelse. I: Landbruget i den samfundsmæssige udvikling – en foredragssamling. Skrifter fra Økonomisk Institut, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Studier nr. 20, København.

Tjener landbruget penge?

Siden finanskrisen har der været stor opmærksomhed på landbrugets indtjening, og senest blev det i forbindelse med tørkepakken fra august 2018 besluttet at nedsætte et udvalg med fokus på landbrugets økonomi⁶.

Når det gælder landbrugets indtjening, kan der grundlæggende være to centrale driftsøkonomiske spørgsmål: a) om investeringen i en landbrugsvirksomhed er i stand til at generere et konkurrencedygtigt afkast af den anbragte kapital, og b) om landbrugt som virksomhed kan generere et tilfredsstillende overskud til ejeren. Det første spørgsmål kan belyses ved at se på afkastningsgraden, som viser forrentningen i pct. af den investerede landbrugskapital (Tabel 1)⁷. Afkastningsgraden er en central resultatvariabel, da den kan sammenlignes med afkastet på andre investeringer og derved kan perspektivere, hvorvidt ressourceallokeringen til landbrugsproduktionen er konkurrencedygtig med andre erhvervssektorer.

Tabel 1. Afkastningsgrad for heltidsbedrifter med over 1 helårsarbejder opdelt på bedriftsstørrelse [årsværk]. Kilde: egen opgørelse på grundlag af Danmarks Statistik, Statistikbanken.

Afkastningsgrad, pct.	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Alle	1,0	-0,1	2,0	2,4	3,6	3,1	2,1	1,6	1,6	3,2
1-3 årsværk	0,6	-0,6	1,3	1,8	2,9	1,9	1,4	1,2	0,5	1,5
3-5 årsværk	1,4	0,0	2,3	2,5	3,6	3,5	2,5	1,7	1,4	3,0
5-10 årsværk	1,1	0,3	2,6	3,7	4,3	4,1	2,6	1,9	2,5	4,6
10+ årsværk	1,3	1,3	3,6	3,1	5,8	4,8	3,3	2,1	3,3	6,1

Ser først på alle heltidsbedrifter med over 1 helårsarbejder, fremgår det at der alle år – på nær i 2009 – er opnået en positiv forrentning af den investerede kapital [jordbrugsaktiverne]. Beregnes et simpelt gennemsnit for hele perioden, har forrentningen af kapitalen været på 2 pct., hvilket er en smule højere end den gennemsnitlige effektive rente på danske statsobligationer og ca. dobbelt så højt som pengeinstitutternes gennemsnitlige indlånsrente i samme periode. Sammenlignet

6 <https://www.regeringen.dk/publikationer-og-afsaeteskter/toerkepakke/>

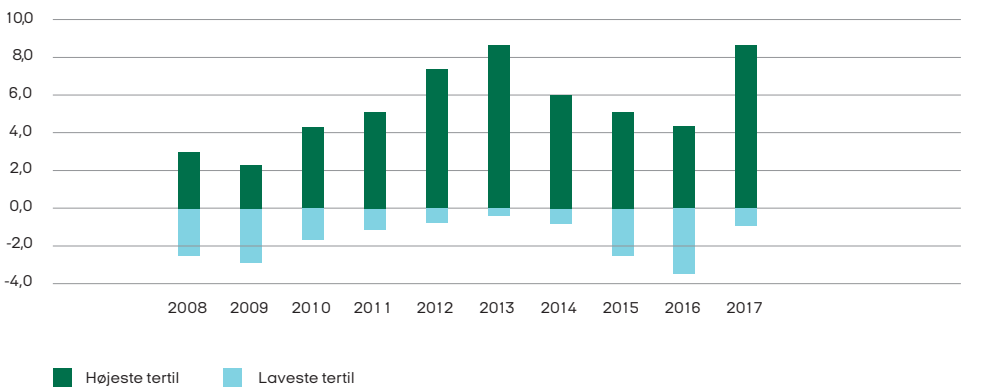
7 Beregnes som driftsresultatet efter aflønning af ejerfamiliens arbejdsindsats divideret med værdien af jordbrugsaktiverne ultimo.

med en langsigtet investering med lav risiko, som statsobligationerne repræsenterer, er heltidslandbrugene således konkurrencedygtige på gennemsnittet.

Samtidig er der en ret klar sammenhæng mellem afkastningsgraden og størrelsen af bedrifterne målt på det beregnede antal årsværk, som produktionen har brug for, idet forrentningen af landbrugskapitalen er højere for de store bedrifter. Udover at afspejle, at der synes at være størrelsesøkonomiske fordele også inden for gruppen af heltidsbedrifter, viser det også, at der er en spredning i indtjening mellem bedrifter, som det kan være interessant at se på.

Dette er belyst i figuren herunder, hvor der er vist en tidsserie for forrentningen af landbrugskapitalen i heltidsbedrifter med mindst 2 helårsarbejdere opdelt på hhv. øverste og nederste tertil, dvs. den ”bedste” og den ”dårligste” trejdedel⁸.

Figur 1. Afkastningsgrad for heltidsbedrifter med over 2 helårsarbejdere opdelt på tertiler. Kilde: Landbrugets Økonomi, flere årgange, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.



Af figuren ses det, at den bedste tredjedel konsekvent har en positiv og – sammenlignet med gennemsnitstallene for heltidsbedrifterne i tabel 1 – ganske høj forrentning af landbrugskapitalen, mens den dårligste tredjedel konsekvent har en negativ forrentning af landbrugskapitalen.

Der er to ting at bemærke hertil. For det første, at de viste data vedrører de store brug med mere end 2 helårsarbejdere, dvs. de bedrifter, som må forventes at have udnyttet en stor del af de mulige størrelsesfordele. Således ses det generelle billede, at den dårligste tredjedel blandt de største heltidsbedrifter gennemsnitligt har en negativ forrentning af landbrugskapitalen alle år, mens den bedste tredjedel har en klar positiv forrentning af landbrugskapitalen. Det er også værd at bemærke, at de bedste bedrifter har en positiv afkastningsgrad også i år med et dårligt resultat for landbrugssektoren samlet set, f.eks. i 2008, 2009 og 2010 samt 2015 og 16, hvor der var en negativ - eller meget beskeden - rest - til aflønning af brugerfamilien, når der ses på landbruget som helhed⁹.

8 Ved inddeling af en statistisk population i tertiler inddeles populationen i tre lige store grupper med hhv. de laveste, mellemste og højeste værdier.

9 Se f.eks. figur 1.12 på side 42 i Olsen, J. V., Pedersen, M. F., Bramsen, J.-M. R. & Schou, J. S., 4. februar 2019. Jordbrugets indtjening, produktion og faktorforbrug, i Landbrugets økonomi 2018. Vide, E. & Schou, J. S. (red.). Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.

Samtidig har forrentningen i den bedste tertil været gennemsnitligt en del højere [5,5 pct.] end afkastet i samme periode på statsobligationerne. Eller sagt med andre ord: Gruppen af de dygtigste landmænd er altid i stand til at opnå en positiv forrentning af landbrugsaktiverne, og den opnåede forrentning er klart konkurrencedygtig med en [konservativ] investering i statsobligationer.

For det andet bør man være opmærksom på, at der er tale om aggregerede tal. Det kunne således være interessant at undersøge, om det systematisk er de samme bedrifter, der befinder sig i hhv. den bedste og den dårligste tertil. Hvis det er tilfældet, kunne det give en indikation af, at der kunne være noget vundet ved et kompetenceløft blandt de landmænd, der har det dårligste økonomiske resultat. Såfremt der er stor udskiftning i den bedste [og den dårligste] tertil fra år til år, vil det være en indikation af, at placeringen i tertilgruppe skyldes forskelle i konjunkturer imellem driftsformerne og i mindre grad forskelle i kompetencer mellem driftsledere.

Gås et spadestik dybere ned i opgørelserne, er det imidlertid tydeligt, at systematikken genfindes, såfremt data disaggregeres på hoveddriftsformerne [tabel 2].

Tabel 2. Afkastningsgrad for heltidsbedrifter med over 2 helårsarbejdere opdelt på driftsformer og tertiler. Kilde: Landbrugets Økonomi, flere årgange, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi.

Afkastningsgrad, pct.	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Højeste tertil</i>					
Plantebrug	6,8	5,7	4,9	3,5	4,6
Kvægbrug, konventionel	4,7	5,9	2,1	2,1	7,5
Kvægbrug, økologisk	4,3	5,4	4,7	6,6	7,5
Svinebrug	5,2	5,3	3,1	5,2	14,7
<i>Laveste tertil</i>					
Plantebrug	0,1	0,0	-0,7	-2,0	-0,5
Kvægbrug, konventionel	0,5	0,9	-2,3	-2,5	1,3
Kvægbrug, økologisk	0,1	1,5	0,6	1,4	2,1
Svinebrug	-0,7	-1,6	-4,3	-1,3	2,5

Desuden er det tydeligt, at der ikke er væsentlige forskelle i de årlige udsving for driftsformerne – på nær for svinebrugene, hvor konjunktursvingningerne synes at være noget større i både opadgående og nedadgående retning. Dette peger i retning af, at forskellen i afkastningsgrad mellem de bedste og de dårligste bedrifter i høj grad skyldes forskelle i driftslederes kompetencer – eller med andre ord, at der er systematisk spredning i bedrifternes økonomiske efficiens, som ikke kan forklares med strukturelle forhold.

Hvem skal eje fremtidens landbrug?

Selvejet i landbruget er historisk meget velfunderet i Danmark, og der ses ingen tegn på, at det ikke også bliver tilfældet fremover. Det er dog tydeligt, at det traditionelle selveje, forstået ved en landmand, som ejer og driver alle aktiver selv, efterhånden kun i mindre grad ses for de store bedrifter og i stedet er erstattet af forskellige selskabsformer, hvor det driftsmæssige og økonomiske ansvar dog fortsat er samlet hos en person¹⁰. Også denne form for selveje vil imidlertid i stigende grad komme under pres, såfremt forøgelsen af de effiente bedriftsstørrelser – som forventeligt – fortsætter. I 2017 var den gennemsnitlige værdi af landbrugsaktiverne for et heltidslandbrug med over 1 helårsarbejder således 44 mio., og så stort et beløb er vanskeligt at finansiere som enkeltperson og medfører tillige, at man påtager sig en betydelig personlig økonomisk risiko. Med stigende bedriftsstørrelser vil dette problem blot øges, hvilket med tiden må trække i retning af et øget behov for at udforske muligheden for andre ejerskabsformer og investorkonstruktioner ved etablering af ny bedrifter eller udvidelse af eksisterende.

Såfremt eksterne investorer skal tiltrækkes, kræver det imidlertid, at det er de dygtige landmænd, som står for fremtidens landbrug. Ud fra en økonomisk betragtning bør gruppen med negativ afkastningsprocent på længere sigt være på vej til at forlade erhvervet. Dette vil frigøre landbrugsaktiver til etablering af ny bedrifter og give plads til, at gruppen med positiv afkastningsprocent kan udvide deres aktiviteter, eller at ny landbrugsvirksomheder kan finde fodfæste. Samtidig er det værd at bemærke, at de bedste landbrug som før nævnt giver mulighed for en konkurrencedygtig forrentning af den investerede kapital, hvilket bør være interessant for eksterne investorer/ejere, ikke mindst da investeringen er relativt værdifast som følge af jordens store andel af landbrugsaktiverne. Landbrugsvirksomheder med eksternt ejerskab udgør således en mulighed for, at de dygtigste driftsledere – uanset deres agang til egenfinansiering – kan komme ind i erhvervet og drive fremtidens landbrugsbedrifter. Samtidig vil konstruktion med eksternt ejerskab betyde, at bedriften knyttes op på en investorgruppe og en bestyrelse, der kan fungere som en referencegruppe, som ikke nødvendigvis er forankret i landbruget, og som derfor kan afspejle udviklingen i det omgivende samfund og lægge denne til grund for at sætte retning for landbrugsvirksomheden. Endelig vil eksterne investorer også kunne tilvejebringe et investeringsvolumen, som gør det muligt at drive flere bedrifter med forskellig specialisering i samme selskab, hvilket muliggør synergi mellem bedrifterne samt bedre risikodækning over for konjunkturudsving.

¹⁰ Pedersen, M.F., J.V. Olsen, J.S. Schou. 2017. Nuancer af selveje i dansk landbrug. Klumme i Landbrugsavisen, August 2017.

Afrunding

Det landbrug, vi ser i morgen, vil være forskelligt fra det landbrug, vi ser i dag. Det skyldes, at landbruget er et særdeles dynamisk erhverv, der løbende tilpasser sig ændringer i priser, teknologi og politiske rammevilkår. Det er faktisk en af landbrugets spidskompetencer. Derfor er det givet, at vi fortsat vil have et stærkt landbrug i Danmark om 50 år, men det vil se anderledes ud, end det gør i dag. Hvem ville eksempelvis have forestillet sig for 50 år siden, at hovedparten af landbrugsproduktionen i dag skulle foregå på godt 9.000 stærkt specialiserede produktionsenheder?

Afsætningen af landbrugets produkter er i sidste ende bestemt af produktionens konkurrenceevne. Her er der to centrale pointer. Dels viser den store spredning i landbrugen indtjening, at der er stor forskel mellem de enkelte landbrugs økonomiske stabilitet og tilpasningsevne. Spredningen i indtjening afspejler både strukturelle forhold som bedriftsstørrelse og driftsform og, især, at der er store forskelle mellem driftsledelsen i de enkelte landbrugsbedrifter. Dette kommer bl.a. til udtryk ved den enkelte driftsledes evne til at tilpasse bedriften til ændrede rammevilkår. Og de nødvendige kompetencer er – ligesom rammevilkårene – ikke statiske. Derfor er en fortsat interesse blandt landbrugets driftsledere for at udvikle bedriften samt at tilegne sig ny kompetencer helt afgørende for at skabe økonomisk levedygtige landbrugsvirksomheder i fremtiden. Her spiller den grundlæggende landbrugsuddannelse samt mulighederne for efteruddannelse af etablerede landmænd en central rolle.

Den anden pointe knytter sig til landbrugets værdikæde. Således er det sjældent landmanden selv, der har den sidste kontakt til forbrugerne, uanset om de forarbejdede produkter afsættes til det indenlandske eller det internationale marked. Derfor er forarbejdningsindustriens konkurrenceevne afgørende. I den forbindelse bør der gøres op med billedet af, at det er de lokale landbrug, der holder de små lokale mejerier og slagterier kørende, dvs. at der er en en-til-en-sammenhæng

mellem primærproduktionen og salg af forarbejdede landbrugsvarer. Allerede i dag eksporteres 14 mio. smågrise, hvilket afspejler, at der herved opnås en bedre afregningspris end ved at afsætte dem til slagtesvineproduktion i Danmark og sidenhen til det "lokale" danske slagteri. Omvendt kan de aktuelle initiativer med Danish Crowns 2030-plan om bæredygtig og klimavenlig produktion af svinekød og ARLAs mål om en drivhusgas-neutral mælkeproduktion i 2050 ses som en af de styrker, der kan være ved den – trods alt – relativt stærke integration mellem primær- og forarbejdningsindustrien og den udvikling af markedsmuligheder, som dette muliggør. Når man vil danne sig et billede af dansk landbrug om 25 år, er det relevante spørgsmål således ikke landbrugets afvikling, men dets udvikling. Det kan godt være, at der er landbrugsarealer, som ikke fremover skal dyrkes, eller om skal dyrkes på en anden måde, eller at international politik og konkurrence betyder, at husdyrproduktionen ikke har samme omfang som i dag, men landbruget vil altid fylde meget i Danmark målt på arealdisponering. Samtidigt er det ikke sandsynligt, at hverken konkurrencen med udenlandske producenter, udsving i afsætningspriserne eller forventningerne fra forbrugere og politikere vil blive mindre de kommende år. Derfor vil det være de dygtige og omstillingsparate landmænd, som vil være vinderne i fremtidens danske landbrug.



Analyse til Realdania Landbrugsforum
Af Jesper Sølvér Schou, lektor og sektionsleder
Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet